

ÇOK ÖZÜRLÜ ÖĞRENCİLERDE OTİSTİK ÇOCUKLAR İÇİN DAVRANIŞSAL EĞİTİM PROGRAMININ UYGULAMASI

Görme Eng. Öğrt. Neşe EKŞİ KAHRAMAN, Zihin Eng. Öğrt. Meryem DEMİRTAŞ,
Uzm. Zihin Eng. Öğrt. Banu SAYGIN

mail: govercnlikozelagitim@yahoo.com.tr

OCİDEP (Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı), Lovaas'ın geliştirdiği program temel alınarak hazırlanan ve otistik çocuklara; yoğun, kesintisiz, bire-bir, davranışsal erken eğitim sağlamayı amaçlayan bir eğitim programıdır. OCİDEP uygulaması, yanlışsız öğretim yöntemlerinin kullanıldığı; ayrılcı denemelerle öğretim formatı ile genellikle masa başında gerçekleştirilen yapılandırılmış öğretim oturumlarından ve oyun zamanlarından oluşmaktadır. Öğretimde kullanılan en temel davranışsal süreçler; sistematik pekiştirme (olumlu pekiştirme, ayrımlı pekiştirme, pekiştirmeyi silikleştirme vb.), uyarıcı kontrolü (öncül düzenleme, ipucu sunma ve silikleştirme vb.), güdüsel işlemler (pekiştirmenin etkililiğini artırmak amacıyla çocuğun ilgilerinde, tercihlerinden vb. yararlanma) ve genellemedir (<http://ocidep.com/>)

Bu çalışmanın amacı ağır düzeyde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çoklu engelle sahip öğrencilere, Ayrılcı denemelerle öğretim kullanılarak temel eyleme becerisi olan nesne - nesne eşleme ve nesne resmi eyleme ve temel taklit becerisi olan nesnelere yapılan büyük kas becerilerinin taklit etme, nesne kullanmaksızın yapılan büyük kas becerilerinin taklit etme becerilerini öğretmektir.

Çalışma, 2008-2009 öğretim yılında T.S.K Sağlık Vakti Güvercinlik Özel Eğitim Merkezi'nde eğitim almakta olan yaşları 5 ile 10 arasında değişen 2'si kız 2'si erkek çoklu engelle sahip 4 öğrenciyle yapılmıştır. Öğrencilerle 1 senedir 45 dakikalık derslerin 15 dakikası haftada 2 ders çalışılmıştır.

Öğrencilerin gereksinimlerini belirlemek için Kaba ve Ayrıntılı Değerlendirme Aracı ile Öğretmen ve Aile Görüşme Formu, davranışsal veri toplamak için Anekdot Kayıt Formu ile Olay Kaydı formu, pekiştiricileri belirlemek için ise Pekiştirici Belirleme Formu gibi veri toplama araçları kullanılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda öğrencilerin çalışma davranışlarında; etkinlik sırasında bekleme, öğretmene ve etkinliğe dikkatini yönetme, psiko-motor becerilerinde; masa-daki yakın ve uzak mesafedeki materyale uzanma ve masanın üzerine nesne koyma, dil ve iletişim becerilerinde; dikkati yönetme ve ses taklit etme, sosyal becerilerde; göz kontağı kurma ve karşıdaki insana gülümseyerek tepki verme davranışlarında artma, önüne konulan materyali ağzına sokma ya da materyali masaya veya kendisine vurma, yönerge verildiğinde bekleme, kendini ısırma, elini masaya vurma problem davranışlarında azalma olduğu gözlemlenmiştir.

GİRİŞ

Erken Yoğun Davranışsal Eğitim, UDA (Uygulamalı Davranış Analizi) ilkelerine dayalı çeşitli öğretim tekniklerinin sistematik kullanımıyla otistik özellikler gösteren çocuklara çeşitli beceriler kazandırmak amacıyla Lovaas tarafından geliştirilmiş, bilimsel dayanaklı bir uygulamadır. (<http://ocidep.com/>)

OCİDEP (Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı), Lovaas Programına dayalı olarak ve WEAP (Wisconsin Early Autism Project) gözlemleri sonucunda geliştirilmiş, 2006 yılından bu yana sınırlı sayıda çocukla Türkiye'de yürütülmekte olan bir EYDE (Erken Yoğun Davranışsal Eğitim) programıdır. (<http://ocidep.com/>)

Dünyadaki ve Türkiye'deki Durum: EYDE uygulamaları başta ABD olmak üzere pek çok ülkede uzun yıllardır yürütülmekte olup, bu uygulamaların otizm tanılı çocuklar üzerinde yarattığı etkilere ilişkin çok sayıda deneysel araştırma bulgusu mevcuttur. Öte yandan, Türkiye'de bu tür uygulamaların alanyazında önerildiği biçimde sistematik olarak yürütülmesi çalışmaları ancak son yıllarda başlamıştır. (<http://ocidep.com/>)

OCİDEP'in Kapsamı: OCİDEP'te yer alan temel beceri alanları eşleme ve sınıflama, taklit, oyun, alıcı dil, ifade edici dil, özbakım ve akran etkileşimidir. (<http://ocidep.com/>)

Öğretimde kullanılan en temel davranışsal süreçler; sistematik pekiştirme (olumlu pekiştirme, ayrımlı pekiştirme, pekiştirmeyi silikleştirme vb.), uyarıcı kontrolü (öncül düzenleme, ipucu sunma ve silikleştirme vb.), güdüsel işlemler (pekiştirmenin etkililiğini artırmak amacıyla çocuğun ilgilerinden, tercihlerinden vb. yararlanma) ve genellemedir (Hayward, Gale ve Eikeseth, 2009). (<http://ocidep.com/>)

OCİDEP'in Yürütülmesi: OCİDEP her çocuğa bir koordinatör, doktoral bir danışman ve iki eğitimci aracılığıyla uygulanır. Eğitimcilerin çocuklarla yürütüldükleri bire-bir OCİDEP çalışmaları danışmanlar tarafından haftalık olarak izlenir ve yönlendirilir. Ayrıca, koordinatör danışmanlarıyla yaptığı haftalık koordinasyon toplantılarıyla ve aylık eğitim ziyaretleriyle her çocuğun programını yakından takip eder. (<http://ocidep.com/>)

YÖNTEM

Çalışma, 2008-2009 öğretim yılında T.S.K Sağlık Vakti Güvercinlik Özel Eğitim Merkezi'nde eğitim almakta olan yaşları 5 ile 10 arasında değişen 2'si kız 2'si erkek çoklu engelle sahip 4 öğrenciyle yapılmıştır. Öğrencilerle 1 senedir haftada 45 dakika olmak üzere 2 ders çalışılmıştır.

Öğrencilerin gereksinimlerini belirlemek için Kaba ve Ayrıntılı Değerlendirme Aracı ile Öğretmen ve Aile Görüşme Formu, davranışsal veri toplamak için Anekdot Kayıt Formu ile Olay Kaydı formu, pekiştiricileri belirlemek için ise Pekiştirici Belirleme Formu gibi veri toplama araçları kullanılmıştır.

Ortam: Bireysel eğitim sınıfı

Araç - Gereçler

Eşleme materyalleri:

Nesne - nesne eşleme materyalleri; bardak, kase, çorap, küp, eldiven, tahta kaşık, toka. Nesne resmi - nesne resmi eşleme materyalleri; bardak, kase, çorap, küp, eldiven, tahta kaşık, toka, bebek, araba gibi nesnelere beyaz zemin üzerine şekillendirilmiş fotoğrafların 10x10 santim boyutundaki kartları.

Nesnelere Yapılan Büyük Kas Becerilerinin Taklit Materyalleri:

2'şer tane sallabaç kalkası, 2'şer tane küp - kova, 2'şer tane araba, 2'şer tane bebek, 2'şer tane şapka, 2'şer tane telefon, 2'şer tane tarak

UYGULAMA SÜRECİ

Öğrencilerle, Ayrılcı denemelerle öğretim kullanılarak temel eyleme becerisi olan nesne - nesne eşleme, nesne - nesne resmi eyleme ve temel taklit becerisi olan nesnelere yapılan büyük kas becerilerinin taklit etme, nesne kullanmaksızın yapılan büyük kas becerilerinin taklit etme becerilerini öğretmektir.

Nesne - nesne eşleme çalışırken öğrencinin önüne üç iç içe geçen bir nesne (bardak) konulmuş ve nesnenin ayısından öğrenimin eline verilmek kararlı ve net bir ses tonuyla ' Eşle ' denilmiştir. Ardından tam fiziksel ipucuyla çocuğun elindeki bardağı masanın üzerindeki bardağın içine koyması sağlanmıştır. Hemen ardından da yiyecek pekiştirici ve sözel pekiştirici (aferin, bravo, harikasin) ile pekiştirilmiştir. Denemeler ilerledikçe ipuçları silikleştirilmiştir. İpuçsuz 10 da 9 denemeden sonra bardağın masadaki konumu farklılaştırılarak çalışılmıştır. Bardağın her yeni konumunda 10 da 9 ipuçsuz tepkiden sonra ikinci aşamaya geçilerek birinci aşamada kullandığımız nesnenin şekli, rengi, materyali vb. açıdan tümüyle farklı bir nesneyle, ilk aşamadaki öğretim ile aynı şekilde çalışılmıştır.

Yeni nesne ile de her konumunda 10 da 9 ipuçsuz tepkiden sonra masanın üzerine bardak ve kase aralarında 25 cm gibi bir mesafeye konulmuş ve ilk kullandığımız nesne çocuğun eline verilerek 'Eşle' denilmiştir. Ardından fiziksel ipucu verilerek doğru tepki vermesi sağlanmıştır. Arada bir masada duran bardakla kasenin yerlerini değiştirilerek denemeleri sürdürülmüştür. Tüm ipuçları silikleştirildikten sonra çocuk bir denemede yanlış tepkide bulunduğu pekiştirme yapılmayıp 'Hayır ya da Tekrar dene diyerek deneme baştan başlatılmıştır. Hemen ardından gerektiği kadar ipucu sunup doğru tepkiyi yapıp ve pekiştirip öğrenci arada bir yeri değiştirilen bardağı üst üste üç kez ipuçsuz olarak doğru eşlediğinde kaseyle denemeler başlamış ve bardakla olan öğretim sürecinin aynı izlenmiştir. Daha sonra üst üste iki ipuçsuz doğru tepkiden sonra diğer nesneye geçilmiştir. Bir sonraki aşamada ise her ipuçsuz doğru tepkiden sonra diğer nesneye geçilmiştir.

Son aşamada ise denemelerde nesnelere kestirilemeyen sırayla sormaya başlanmış ve 10'da 9 ipuçsuz doğru ölçüt hedeflenmiştir. Ölçüt karşılandığında aşama 4'e geçilip öğretim sırasında arada bir ipuçsuz yoklama denemesine yer verip ayrımlı pekiştirme yapılmıştır. Pekiştirme zamanları silikleştirilmiştir. Aşama 4'te ise ilk iki aşamada kullanılan nesnelere obaldığına göre farklı bir nesne seçilmiş (çorap) Öğretimi Aşama 1'deki gibi çalışılmıştır. Aşama 5'te ise Çorap önce bardakla sonra kaseyle birlikte çalışılmıştır. Önce 3-3 sonra 2-2 ve 1-1 sunum basamaklarını uygulayıp son basamakta kestirilemez sıraya yer verilmiştir. Bu ikililerin her birinde kestirilemez sırayla uyguladığımız denemelerde 10'da 9 ipuçsuz doğru tepki aldığımızda üç nesneyle (bardak, kase, çorap) bir arada çalışılmıştır. Üçlü nesneyle yapılan uygulamada da aynı basamaklarla öğretim yapılmıştır. Aşama 6'da öğrenci yeni çalışılan nesnelere (bardak, kase, çorap) kısa sürede eşler hale geldikten sonra her uygulamaya bir nesne ekleyerek masadaki nesne sayısı giderek artırılmıştır. Çocuğun eline verdiğimiz nesneyi masada duran 7 nesne (bardak, kase, çorap, küp, eldiven, tahta kaşık, toka) arasından eşleyebilir hale geldikten sonra iki boyutlu nesnelere çalışmaya başlanmıştır.

Eş İki Boyutlu Nesnelere Eşleme: Yukarıda anlatılan süreci aynı şekilde uygulananak resim eyleme becerisini öğretilmiştir. Resimlerin zemin materyal boyut vb özelliklerinin aynı olması sağlanmıştır. Çalışmaya daha önce kullanmış olduğumuz bardağın, kasenin ve çorabın beyaz zemin üzerine şekillendirilmiş fotoğraflarının 10x10 santim boyutundaki kartlarıyla başlanmıştır. Resimlerin kalın karton üzerine yapıştırılmış ve kaplanmıştır. Giderek farklı nesnelere resimleriyle çalışmaya devam edilmiştir.

Genelleme: Nesnelere konularında ve yerlerinde değişiklik yapılarak, Araç-gereçler arası, Kişiler arası genelleme ve ortam genellemesi yapılmıştır.

Nesnelere Yapılan Büyük Kas Becerilerinin Taklidi: Temel taklit becerisinin öğretimine nesnelere yapılan büyük kas becerileriyle başlanmıştır. Masanın üzerine kovayı, kovanın iki yanına da küpler koyulur. Küplerin biri çocuğun önünde diğeri bizim önümüzde olacak şekilde konulur. Ve her iki küpte kovaya eşit mesafede durur. Küplerinde kovamızda çocuğun uzanabileceği mesafede olması sağlanır. Çocuğun dikkati araçlar ya da masa üzerinde olduğu bir anı yakalayıp çocuğa ' böyle yap ' denir ve önümüzde duran küpü alıp kovaya atarız. Küpü atarken, elimiz çocuğun göz hizasından geçirmeye çalışılır. Çocuk kovaya küpü atar atmaz yiyecek pekiştiriciyle ve sözel pekiştiricilerle pekiştirilir. Art arda beş-altı deneme yapılır. Her seferinde ipuçları biraz daha silikleştirilir. Ölçüt olarak, 10'da 9 ipuçsuz doğru tepkiyi hedeflenir. Araçların masadaki yeri değiştirilerek çalışılır. Denemeler ilerledikçe, pekiştirme silikleştirilir ve ayrımlı pekiştirmeye yer verilir. Silikleştirmeyi, her doğru tepkiyi değil de birkaç doğru tepkiden birini pekiştirerek; ayrımlı pekiştirmeyi ise, ipuçsuz doğru tepkileri daha fazla pekiştirerek yapılır. Araçların her konumunda 10'da 9 ipuçsuz doğru ölçütü karşıladığında, Aşama 2'ye geçilir. Aşama 1'deki gibi bir sonraki beceri öğretilir. Devamında ise nesne - nesne eşleme becerisinin öğretim sistemiyle becerilerin öğretimine devam edilir.

Nesne Kullanmaksızın Yapılan Büyük Kas Becerilerinin Taklidi:

Bu becerilere örnek olarak; Elle dize vurma, ayağı havaya kaldırma, kolu havaya kaldırma, göbeğe vurma verilebilir.

Bu becerilerin öğretimini yer alacağı denemelerde çocukla karşılıklı olarak sandalyede oturulur. Nesnelere Yapılan Büyük Kas Becerilerinin Taklidi Aşamalarının 1-7 deki süreçlerini izleyerek, büyük kas becerilerinin taklidinin öğretimi yapılır. Seçilen her yeni taklit becerisi üzerinde, Aşama 1-7 'de sunulan ilkeler doğrultusunda çalışılır.

BULGULAR

Çalışmanın sonucunda öğrencilerin çalışma davranışlarında; etkinlik sırasında bekleme, öğretmene ve etkinliğe dikkatini yönetme, psiko-motor becerilerinde; masadaki yakın ve uzak mesafedeki materyale uzanma ve masanın üzerine nesne koyma, dil ve iletişim becerilerinde; dikkati yönetme ve ses taklit etme, sosyal becerilerde; göz kontağı kurma ve karşıdaki insana gülümseyerek tepki verme davranışlarında artma, önüne konulan materyali ağzına sokma ya da materyali masaya veya kendisine vurma, yönerge verildiğinde bekleme, kendini ısırma, elini masaya vurma problem davranışlarında azalma olduğu gözlemlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın önemi Çok Özürlü öğrencilerde, Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı uygulamasının sonucunda bulgulara dayalı olarak öğrencilerde gerçekleştirilen performans ilemlerini katılımcılarla paylaşarak tartışmaktır.

KAYNAK

<http://ocidep.com/>

KURT, O. (2007) Otistik çocuklar için davranışsal eğitim programı . Yayınlanmamış ders notları